

811.163.41'367

<https://doi.org/10.18485/sj.2023.28.1.1>

МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 18.10.2022.
Прихваћен: 13.12.2022.

ПОЛУКОНДЕНЗАЦИЈСКЕ КОНСТРУКЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Предмет рада¹ је попис и опис полукондензацијских конструкција у савременом српском језику. Сам термин *полукондензација* чак је непознатији од појаве коју именује, и то не само у србистици. За разлику од распрострањеног и готово општеприхваћеног термина „кондензација реченице”, о појави полукондензације, по правилу без термилошког одређења, у србистичкој синтакси може се наићи тек на покоји мимогредан коментар.

Полукондензацијом зависних клауза сматрамо превођење зависне везничке финитне клаузе у нефинитну конструкцију у којој је задржан везник или дио везника зависне клаузе и предикатив као еквивалент именског предиката из финитне клаузе. У раду се издвајају сви типови полукондензованих структура српскога језика, описује њихов синтаксичко-семантички статус и одређује када и зашто полукондензоване јединице имају статус клауза, а када статус само члана просте реченице, првенствено предикатског апозитива.

Кључне ријечи: кондензација, полукондензација, именски предикат, предикатив, предикатски апозитив, зависна клауза, зависни допусни везници, дио зависних везника.

* mkovacevic31@gmail.com

¹ Овај рад је више него двоструко обимнија верзија рада *Полукондензација зависне реченице у српском језику*, поднесеног као реферат на 52. Међународном научном састанку слависта у Вукове дане, и који ће бити штампан у зборнику радова с тог састанка.

Синтаксичку или реченичну кондензацију као процес превођења предикација у личном глаголском облику у језичке непредикатске јединице (герундијуме и/или вербоиде, глаголске именице, апозитивне структуре и недевербативне именице) у лингвистичку теорију су увели англистички усмјерени чешки лингвисти у оквиру Прашког лингвистичког кружока. Реченична кондензација је у србистици и/или сербороатистици постала позната захваљујући студији М. Радовановића *Именица у функцији кондензатора* (1977), гдје је дат и исцрпан „приказ одабране литературе и основна теоријска разграничења” (1977: 71–83), у коме је указано на сличности и разлике у схватању кондензације код њених главних, прије свега чешких, истраживача. У резултату кондензације предикатских структура настају искази који се називају или „полуреченични” (В. Матезијус и В. Храбе) или „полупредикативни”, односно „семипредикативни изрази” (О. Улични) (Радовановић 1977: 76, 78). Из тог Радовановићевог темељног приказа види се да аутори који су се бавили кондензацијом у разматрање уопште нису укључивали „полукондензоване структуре”, па није ни чудо што се у тој не тако малобројној литератури уопште и не сусреће појам „полукондензације”. И данас је тај термин не само у србистици него и у лингвистичкој теорији уопште мало познат, односно исправније је рећи: готово непознат.

Бавећи се прије три и по деценије синтаксичко-семантичком анализом свих узрочних јединица, за један смо тип изражен трима морфолошким формама синтаксичких јединица (*будући+придјев или именица, као+придјев или недевербативна именица* и *оказионално пошто+придјев*) устврдили да су у питању предикатски апозитиви, који су „u stvari *polukondenzovane uzročne klauze*, jer je elidiran samo kopulativni glagol” (Ковачевић 1988: 159), као нпр.: ... ali Marina je *budući praktična i preduzimljiva*, smatrala – da su mere opreza u svakom času i na svakom mestu (mestašcu) neophodne (В. Јовановић); Znali smo: ako se to desi, obelodaniće se naše nezakonite radnje, jer će Marić, *kao* [= *budući*] *nevin*, biti pouzdan i strašan svedok protiv nas (В. Ђефановић); Jedna nedovršena parabola, nađena u Ben Haasovim spisima, parabola pod naslovom „Priča o Učeniku i Majstoru”, *pošto nedovršena*, ne sadrži nikakvo naravoučeniје (D. Kiš).

То је први пут да је термин „полукондензован” употребљен не само у сербокroatистици. А „полукондензатори” су третирани као кондензацијска предфаза настанка предикатских апозитива² као кондензатора узрочне зависне клаузе искључиво с предикатом именског типа. „Predikatski apozitiv je, u stvari, jedinica nastala svođenjem зависне узрочне клаузе на лексичко језгро именског предиката. I to opet ne svake, nego samo one monosubjekatske ili one u kojoj je

² Термин који смо тада образложили и увели данас се употребљава код већег броја научника, с тим да у литератури за дату појаву постоји на десетине термина (в. Ковачевић 2015: 47–48), од којих су у србистици најраспрострањенији *предикатски атрибут* и *актуелни квалификатив*.

objekat osnovne klauze istovremeno i subjekat zavisne”, као нпр.: а) Seljanin, *žedan i željan* vina, пође за њим.; б) Nismo ga, *onako glomaznog*, mogli smjestiti u kola” (Ковачевић 1988: 74). Нико од Пражана у кондензацијске структуре не укључује структуре предикатског апозитива. Кондензацијским „апозитивним структурама” сматрају их нпр. В. Храбе и О. Улични, а В. Матезијус их посматра као средства „nerečenične kondenzacije” или као „bezglagolske rečenice”, без довођења у везу с проблемима кондензације (Радовановић 1977: 73, 76, 78), док о полукондензацијским структурама нико од њих не говори.

У англосаксонској литератури термин „безглаголска клауза” (*verbless clauses*) односи се и на случајеве потпуно кондензованих и на случајеве полукондензованих реченица с неглаголским предикатом. Кондензација реченичне структуре у енглеском језику најизраженија је у *безглаголским клаузама*, у којима је најчешће изостављен помоћни глагол TO BE (*бити*), као и реченични субјекат који је могуће разумети из контекста, а који је кореферентан са субјектом или објектом управне клаузе (Кверк и др. 1985: 996–997)³. Неки од субординатора којима се уводи безглаголска клауза у енглеском су *although, though, as though, as if, as soon as, if, even if, even though, unless, once, when(ever), while, whilst, where, wherever, whether... or* (Кверк и др. 1985: 1003), што говори о семантичким могућностима овог типа клаузе, од којих су најчешћа адвербијална значења времена, услова, концесије, компарације и контраста. Безглаголске клаузе такође могу бити уведене неким адвербијалом са везничком функцијом, предлозима *with* и *without*, а често се јављају и без субординатора (*supplementive clause*) (Кверк и др. 1985: 1123).

Поред нашег рада који укључује анализу и узрочних полупредикативних конструкција (Ковачевић 1988: 74, 77, 155–178), у србистици и/или сербокроматистици није написан ниједан рад који би се исцрпије бавио полукондензацијом реченице. Тек су неколика аутора, уз покоји примјер, без улажења у проблематику полукондензације, мимогредно указивали и на ову језичку појаву. Тако М. Стевановић у својој универзитетској синтакси кад обрађује узрочне реченице констатује да је узрочни везник *будући да* чест „у облику само првог дела без везника *да* у случајевима реченица без глаголског дела предиката какве су: *Будући* изврстан жандар, није трпио никакве опозиције. (Иван Дончевић); *Будући* ипак очева кћи, одлучна и необузdana, није губила ни минуте. (Миливоје Перовић)” (Стевановић 1979: 891). А кад обрађује допусне реченице с везницима *иако*, *мада* и *премда*, каже да „зависне реченице с овим везницима у облику непотпуних реченица, са неизреченим, у ствари непоновљеним, или ретко кад поновљеним, предикатом управне реченице – имају

³“Verbless clauses take syntactic compression one stage further than nonfinite clauses and like them are also commonly subjectless. Once again (cf 14.8), it is often possible to postulate a missing form of the verb BE and to recover the subject, when omitted, from the context.”

нешто друкчије значење, као у примерима: Фра Розино здравље малаксало је стално, *иако постепено*. (И. Секулић); Он се види *мада не у целини* (разг.); Ја га се сећам, *премда врло слабо* (разг.). Оно што се казује зависним реченицама у оваквим случајевима није права сметња ономе што [се] означава предикатом главне реченице, већ само извесно ограничење потпуности тога што се њим износи. А то би се ограничење могло означити и употребом супротног везника *али* место било којег од концесивних везника. Ове реченице у ствари и нису концесивне већ супротне, нису, значи, зависне већ напоредне. Или су бар овог колико и оног карактера” (Стевановић 1979: 911–912).

Р. Симић и Ј. Јовановић у великој синтакси говорећи о нереченичним фразним структурама наводе да се у њима сем напоредних везника други готово никако не употребљавају, те као изузетке и „оказионалну појаву” биљеже у језику Слободана Јовановића три оваква примјера са везником *иако* и један са везником *макар*, уз један врло необичан, неграматичан, на што и сами упућују, с узрочним везником *због тога што*, констатујући да се ту ради „претежно не о првенствено непредикативним, већ о депредикатизованим конструкцијама, које се не могу узимати као непобитан аргумент за постојање тагмемских фразних структура са зависним везницима” (Симић/Јовановић 2002: 442). „Странке опет долазе на владу, *макар* и *фузионисане*, и то са једним уставом, који, *иако дарован* (.) чини лични режим немогућим; – Изабрани сенатори, *због тога што малобројни*, морали су се борити по великим изборним јединицама; – Радикална странка, којој су професори требали као агитатори по паланкама, морала је да им учини по вољи, и тако је њихов закон, *иако с натегом*, прошао кроз народно представништво; – Руски амбасадор тражио је да Порта престане с истраживањем оружја у Старој Србији, јер је у том истраживању главни, *иако скривени* циљ био гоњење Срба” (Симић/Јовановић 2002: 442). Дате конструкције, дакле, аутори не разматрају као реченице (или клаузе), него као реченичне чланове, као дио реченице.

Досад је у србистици највише пажње овом типу јединица посветила у својој монографији о концесивности Мијана Кубурић Мацура, уз навођење великог броја примјера из функционалностилски разнообразног корпуса (у коме је, како наводи, забиљежила 51 примјер с везником *иако*, 20 примјера с везником *мада* и 16 примјера с везником *премда*; али уопште не помиње везник *макар*), од којих овдје наводимо свега неколико: *Мада у годинама*, још није могао да се ослободи извесне нелагодности због свог циркуског костима. (М. Капор); *Иако сасвим неразумљиве*, мајчине су ми речи дале до знања да се иза њих крије нека опасна, сулуда мисао. (Д. Киш); *Иако невољно*, они ће је ипак прихватити. (Политикин забавник); И ћирилица се користи при изradi нових писама, *премда знатно мање него латиница*. (Р. Бугарски); Јурњава се наставила, *премда нешто спорје*. (М. Живковић), итд.

Та конструкције М. Кубурић Мацура, попут Р. Симића и Ј. Јовановић, одређује као *депредикатизоване* конструкције, дајући за њих сљедећу дефиницију: „Под депредикатизованим конструкцијама овдје подразумевамо 'полукондензоване' структуре – назваћемо их 'полуклаузама' – које су у процесу кондензације очувале везник, али им је елидиран предикат. То су, дакле, синтаксичке јединице које су прошле само прву фазу кондензације од клаузе према предикатском апозитиву, прилогу или некој другој јединици на синтагматском нивоу” (Кубурић Мацура 2021: 119). Ауторка на основу упоредбе „типа елидираног предиката” закључује „да депредикатизацији не подлијежу све клаузе са наведеним везницима, већ првенствено оне са неким типом неглаголског предиката, затим оне у којима би се појавио редуликтовани предикат, идентичан ономе из надређене клаузе, те оне клаузе у којима се јавља предикат који се може наслутити из садржаја других реченичних чланова” (Кубурић Мацура 2021: 121).

И то је све, изузму ли се успутна, за полукондензацију понека значајна запажања о појединим формама полукондензованих структура, као нпр. о конструкцијама са *будући* (*да*) код А. Мусића (1931: 173–178) и Х. Булића (2021: 200–202), или о конструкцијама са лексемом *као* код М. Николић (2017: 205–208) и Д. Крсника (1921: 124–165).

У сумирању резултата досадашње литературе о конструкцијама које би се могле подвести под полукондензацију, може се закључити да ни код једног аутора нису заступљени ни сви формални ни сви семантички типови полукондензованих конструкција – М. Ковачевић говори само о узрочним јединицама (са везивним елементима *будући*, *као* и *пошто*); М. Кубурић Мацура само о концесивним (с везницима, *иако*, *мада* и *премда*); М. Стевановић о једном формалном типу узрочних (с *будући*) и о три везничка типа концесивних (с везницима *иако*, *мада* и *премда*, с тим да ниједан од његових примјера, како ћемо видјети, не потпада под полукондензоване структуре); Р. Симић и Ј. Јовановић примјерима потврђују три концесивна типа (с везницима *иако*, *мада* и *макар*) и један проблематичан каузални (с везником *због тога што*), док М. Николић и Д. Крсник говоре о само једном типу, оном с поредбеном лексемом *као*.

Литература, дакле, региструје сљедеће форме депредикатизованих и/или полукондензованих конструкција: 1) узрочне, с везничким лексемама *будући*, *пошто* и *због тога што*, 2) концесивне, с везницима *иако*, *мада*, *премда* и *макар*, и 3) поредбено-узрочне с лексемом *као*. Међутим, двије од тих форми „полукондензованих” конструкција које су забиљежене само са по једном корпусном потврдом, употребно су дакле окационалне, тешко да се могу сматрати нормативно прихватљивим. Прије ће бити да се ради о идиолекатским, стилски окационалним а стандарднојезички спорним конструкцијама с узрочним везницима *због тога што* и *пошто*. Прва је из језика Слободана Јовановића, а друга

из *Енциклопедије мртвих* Данила Киша: Изабрани сенатори, *због тога што малобројни*, морали су се борити по великим изборним јединицама (Симић/Јовановић 2002, 442: Слободан Јовановић); *Jedna nedovršena parabola, nađena u Ben Haasovim spisima, parabola pod naslovom „Priča o Učeniku i Majstoru”, pošto nedovršena*, ne sadrži nikakvo naravoučeniје (Ковачевић 1988, 158: Данило Киш). Тешко да се иједан од тих двају примјера може сматрати комуникативно обичним, и нормативно прихватљивим. Док би се Кишев примјер и могао подвести под стилски маркирани оказионализам, тај критеријум тешко се може примјенити на примјер из језика Слободана Јовановића који је и стандарднојезички и стилски споран; за њ су већ Р. Симић и Ј. Јовановић констатовали да „је необичан у овој функцији, а вероватно је у ту позицију доспео механичком заменим ‘због тога што’ за ‘будући’”. Исп.: – Изабрани сенатори, *будући малобројни*, морали су...” (Симић/Јовановић 2002: 442).

Нису, међутим, само та два примјера спорна. У најмању руку нормативно спорним се морају окарактерисати и два примјера „полукондензованих” узрочних реченица с везником *јер* која смо у нашем корпусу⁴ забиљежили из студије Меше Селимовића *За и против Вука*:

...требало је уклонити из књижевности славјански језик, који није имао могућности развита, јер није потекао из отачаствене језичке стихије. Био је [славјански језик] завршен у себи, *јер грађен*, и никаквих творачких принова није могао очекивати. (Селимовић, 92); Славјански језик је вештачки, углађен, *јер завршен, укочен, јер издвојен, канонизиран* јер служи мањини, вишој класи; народни је жив, бујан, многострук, јер је средство споразумевања широког круга људи (Селимовић, 97).

Обје наведене реченице су тако, прије свега стилски, структурисане да на први поглед не остављају дилему да у њима конструкција *јер+придјев* има статус полукондензоване узрочне клаузе, сведене на везник и предикатив исходишне клаузе. То је, међутим, само на први поглед. У првој реченици готово да се искључује могућност употребе копулативног глагола уз предикатив *грађен*: Био је завршен у себи, *јер је грађен*... пошто је тада реченица комуникативно нејасна, недоречена. У питању је заправо чисти предикатски апозитив, будући да везник *јер* није његов структурни дио, него тај везник у сложено реченицу уводи узрочну клаузу с предикатом „није могао очекивати”. Тај саоднос замагљен је стилски, због избјегавања гомилања, мотивисаног поступком неупотребе запете иза везника *јер*, која би једнозначно указала на синтаксичку везу чланова реченице и на кондензацијски а не полукондензацијски статус придјева „грађен”: *Био је завршен у себи, јер(,) грађен, и никаквих творачких принова није могао очекивати.*⁵ Други примјер је и структурно и стилски сложенији: због примјене двају принципа структурисања реченице:

⁴ Попис корпусних извора дат је на крају рада.

⁵ Готово да је том примјеру, али с друкчијим правописним рјешењем, пандан сљедећи примјер из новина: Бивши шпански тенисер Алекс Кореча изјавио је јуче да је Рафаел Надал

принципа еквивалентности и принципа интензификације реитеризацијом везника. Наиме, реченица почиње клаузом састављеном од синтагматског субјекта и именског предиката с двама придјевским предикативима (Славјански језик *је вештачки, углађен*), а онда слиједе још четири предикатива, и то по два одвојена везником *јер* (*јер завршен, укочен, јер издвојен, канонизиран*), чиме је успостављена еквивалентност при набрајању дволексичких предикатива уз исти на почетку дат субјекат. Први клаузални блок клауза завршава се, прије употребе тачке и запете, узрочном клаузом с везником *јер* и глаголским предикатом (*јер служи* мањини, вишој класи). Други блок клауза, послије тачке и запете, структурно је еквивалентан првом: почиње супстантивизираним субјектом (*народни*) и именским предикатом са три придјевска предикатива (*народни је жив, бујан, многострук*), а завршава се као и први блок узрочном *јер*-клаузом (*јер је средство споразумевања широког круга људи*). Цијела реченица прављена је тако на принципу синтаксичког паралелизма, при чему се он посебно уочава између два блока клауза који су структурно еквивалентни али смисаоно контрастни, и правописно одвојени тачком и запетом. Потпуност паралелизма два дијела структуре реченице једино „омета” поновљени везник *јер* испред „блокова” дволексичких предикатива без копулативног глагола. У стилски неутралнијој варијанти умјесто та два везника *јер* логичнија би била употреба тачке и запете (Славјански језик *је вештачки, углађен; завршен, укочен; издвојен, канонизиран јер...*). Али такво рјешење није структурно-стилски могуће јер је аутор тај правописни знак употребио за раздвајање блокова клауза ради истицања реченичног паралелизма, тако да би дошло до „мијешања” унутарклаузалих и поликлаузалних саодносних еквивалентности. И писац је изабрао стилистички врло специфичан начин наглашавања дволексичких блокова предикатива: умјесто тачке и запете, или умјесто понављања уз сваки или дволексички предикатив копуле из прве клаузе, он је направио регресивну реитерацију везника *јер* са интензификаторском функцијом, посебно и због тога што је тиме експлицитно истакнута узрочна семантика датих група предикатива. (На што упућује и чињеница да између последњег употријебљеног *јер* и предикатива нема запете: ... *канонизиран јер* служи мањини.) У питању је, дакле, структурисање реченице које се заснива искључиво на стилистичким, а не на нормативно-синтаксичким правилима обликовања реченице. Зато у наведеним примјерима и немамо полукондензоване узрочне клаузе. У питању су, у оба случаја, стилски специфично структурисани предикативни апозитиви, не као полукондензоване, него као потпуно кондензоване узрочне зависне клаузе.

Све то показује да се у српском језику полукондензација не може нормативно остварити ни синхронно монолексичким узрочним везницима *пошто*

донео добру одлуку да одустане од полуфинала Вимблдона, *јер новећен* „не би имао шансе” против Аустралијанца Ника Кирјоса. (Политика, 9. 7. 2022, 15);

и *јер*, ни сложеним везником *због тога што*, без обзира на то што се таква образовања као окационална и стилски маркирана могу сусрести код појединих аутора.

Не само да забиљежени примјери структура с узрочним везницима *јер*, *пошто* и *због тога што* нису нормативно прихватљиве полукондензоване реченице, него се под полукондензацију не може подвести ни већи број овдје већ наведених примјера депредикатизованих структура с концесивним везницима *иако*, *мада* и *премда* које су забиљежили М. Стевановић, Р. Симић и Ј. Јовановић и М. Кубурић Мацура. Сви наведени примјери заиста јесу депредикатизоване конструкције јер су настале у процесу елиптирања предиката исходишне (дубинске) клаузалне структуре. Али свака депредикатизација зависне клаузе, тј. елипса предиката зависне клаузе, није, како ћемо видјети, ни полукондензација ни кондензација. Све полукондензоване и апозитивне кондензоване реченичне структуре јесу елиптичне, односно депредикатизоване структуре, али све елиптичне или депредикатизоване структуре нису полукондензоване или кондензоване. Полукондензација подразумијева посебан тип елипсе. При полукондензацији се елиптирају само клаузе с неглаголским (именским или прилошким) предикатом и субјектом који је подударан са субјектом или кореферентан са објектом главне клаузе.⁶ „Код ових клауза елидирани материјал реченице су субјекат и оператор које је једино могуће реконструисати из главне реченице. Елидирана реченица се потом своди само на комплемент субјекта и/или адвербијал” (Вујевић 2017: 108). Дакле, код полукондензованих клауза увијек се елидира глаголски дио неглаголског предиката (по правилу глагол *бити*), и субјекат клаузе који је подударан или са субјектом или са објектом главне клаузе. Резултат процеса кондензације реченица с неглаголским предикатом јесте искључиво предикатски апозитив настао од предикатива или његове синтагме из исходишне структуре, док резултат процеса полукондензације исходишне или дубинске клаузе јесте јединица коју чине искључиво предикатив или предикативна синтагма и зависни везник или његов дио ако је полукондензацији подвргнута клауза са сложеним везником.

У српском језику – за разлику од енглеског језика у коме је могућа полукондензација са готово свим везницима адвербијалних типова зависних клауза (в. Кверк и др. 1985: 1003; Петриликова 2013: 53–63) – од реченица само са монолексичким (односно: синхронно простим) везницима могу се полукондензовати, у наведеним условима елиптирања, само допусне клаузе с везницима *иако*, *мада*, *премда*, *макар*, а од реченица са сложеним везницима само оне чији је први дио везника или *будући* (од *будући да*), или *као* (од *као што* или *као да*) или *него* (од *него што*).

⁶ Наведени критеријуми показују да под полукондензацију не потпада већи број примјера које смо навели из М. Стевановића, Р. Симића и Ј. Јовановића и М. Кубурића Мацура.

У нашем корпусу, који је највећим дијелом заснован на публицистичком као најиновативнијем стилу стандардног језика, забиљежили смо примјере за све наведене формалне типове полукондензованих зависних клауза, с тим да су врло бројни (па их зато и наводимо у избору) они са допусним везницима (посебно с најфреквентнијим везником *иако*), нешто мање су бројни (па и њих наводимо у избору) они с поредбеним лексемама *као* и *него*, а најрјеђи су они са лексемом *будући*. Ево корпусних потврда за те типове полукондензованих зависних клауза:

1) ИАКО / МАДА / ПРЕМДА / МАКАР + ПРИДЈЕВ / ИМЕНИЦА

Због тога га је деспот и послао у Цеље, јер је, **иако** *кљаст*, савладао умијеће брушења мачева. (Кекановић, 127); Када се какво женскиње занима пчелама, оно је пчелар, јер се и ту изравнало с мушкињем, као што је пчелињи брунцел, **иако** *мужјак*, опет и само пчела. (Тохољ, 187); Ми смо једина земља на Балкану и у Европи која се, **иако** *мала*, још држи. (Вечерње новости, 28. 6. 2022, 20: Петар Сарих); ... велика је нужда која нас присиљава да се, **иако** *непознати*, обратимо Вашем благородству овим речима. (Тохољ, 55); Шангајска листа, **иако** *неформална*, сматра се једном од најцељенијих. (Данас, 22. 8. 2022, 7); **Иако** *тематски разноврсне*, приче из књиге „Све за лепоту“ одликују стилска препознатљивост, суптилна иронија и ненаметљив особени хумор. (Политика, 19. 3. 2022, КУН, 8); **Иако** *без филозофског уобличавања принципа свога историјског битисања*, Срби никада нису подлегли овој пермутацији. (Политика, 4. 7. 2022, 19); Млади Димитрос, **иако** *на прагу одраслог доба*, ипак је још увелико дете. (Политика, 2. 8. 2022, 28); Готово све критике упућене Председнику, **иако** *уистину бројне и разноврсне*, заснивају се на чињеницама које су поуздане и доказиве. (Данас, 4. 5. 2022, 15); Такође, необичан је случај Анштајна, који, **иако** *по народности Јеврејин*, није у потпуности прихватио јеврејску религију. (Политика, 4. 7. 2022, 19); Белине и Гизелине ћерке, Чила Кихут и Силвија Будошо, **иако** *привилеговани сведоци*, изјавиле су да остају при ономе што су рекле у истрази. (Вечерње новости, 1. 6. 2022, 11); **Иако** *пензионисан*, Милс је још врхунски професионалац са посебним вештинама. (Политика, 8. 6. 2022, 32); **Иако** *доста мања него ономад*, инфлација је опет ту, **иако** *нешто удаљенији него онда* и ратови су опет ту. (Политика 27. 8. 2022, КУН, 10); **Мада** *некада леп*, живот често није лак. (Данас, 5. 1. 2022, 5); **Мада** *много млађи и далеко тање каријере*, Медведев је благи фаворит. (Данас, 29–30. 1. 2022, 18); Скерлић је, **мада** *феминиста*, на политичком пољу био уосталом тврдо убеђен у урођену инфериорност жене. (Политика, 9. 6. 2022, 23); Осим тога, **мада** *тренутно у сенци украјинских ратних окршаја*, ни племенита борба против вируса корона није у потпуности окончана. (Политика, 27. 5. 2022, 21); С времена на вријеме, Фридерик се, **мада** *већ у високим годинама*, и сам се упуштао у борбу с момцима којима је могао бити дјед. (Кекановић, 61); Тада ћу доћи на прославу и ја, **макар** *и незван*. (Вечерње новости, 20. 1. 2016, 18); Важна је истина, **макар** *и окаснела* (Вечерње новости, 13. 3. 2022, 14: наслов); ... због чега ваш его не прихвата одступања, **па** **макар** *и симболична*. (Вечерње новости, 15. 7. 2022, 28); Изговор му је био тврд, словенски, **премда** *сасвим разумљив*. (Кубурић Мацура 2021, 120: Д. Албахари) итд.

Од свих зависних реченица српскога језика само су допусне, и то не све него оне са моноксичким везницима⁷ подложне полукондензацији. Тај тип полукондензованих реченица регистрован је и у србистичкој литерату-

⁷ У корпусу смо забиљежили и примјер допусне конструкције са везничким спојем *ма колико*, који граматике, а ни монографија В. Туркин (2018), не наводе међу (сложеним) везни-

ри, али није диференциран од сродних а неподударних депредикатизованих (елиптичних) допусних клауза са истим везницима. Ове полукондензоване и/или депредикатизоване допусне конструкције чак региструју и рјечници (в. нпр Рачник 2007, под *иако*). Полукондензаторима с овим везницима у литератури је различито одређиван синтаксички статус. Тако их М. Стевановић (1979: 911–912) сматра „зависним реченицама ... у облику непотпуних реченица”, при чему у анализи примјера, некритеријално коригујући то мишљење, констатује да „ове реченице у ствари и нису концесивне већ супротне, нису, значи, зависне већ напоредне. Или су бар овог колико и оног карактера”. Некритеријалност такве констатације потврђују Р. Симић и Ј. Јовановић (2002: 442), који се експлицитно не изјашњавају о томе да ли су ове јединице клаузе или непредикативни чланови клауза, али констатују да се оне „не могу узимати као непобитан аргумент за постојање тагмемских фразних структура са зависним везницима”. М. Кубурић Мацура (2021: 119), неосновано поистовјеђујући депредикатизацију са полукондензацијом, сматра ове јединице „полуклаузама”, што је згодан термин за избегавање експлицитног одређења њиховог статуса. Најексплицитније се овај тип клауза одређује у англосаксонској литератури, гдје се сматрају безглаголским клаузама (*verbless clauses*). „Иако овакве клаузе не садрже глаголски елемент, оне се ипак називају клаузама јер је могуће анализирати њихову унутрашњу структуру и успоставити све оне функционалне елементе које разликујемо и код финитних клауза” (Вујевић 2017: 108).

То је досад критеријално најутемељеније одређење статуса ових синтаксичких структура: оне дакле нису реченични непредикативни чланови, него искључиво клаузе, баш као и њихови еквиваленти са финитним глаголом у предикату. То у потпуности важи и за наведене допусне безглаголске клаузе српскога језика, у којима је наглашена *имплицитна предикативност*, будући да оне са исходишном финитном клаузом нужно дијеле исти субјекат и исти неглаголски дио именског предиката,⁸ који једнозначно упућује на редуктовани финитни облик копулативног глагола. Зато се ове неглаголске допусне клаузе могу сматрати само стилском структурном варијацијом конкурентних (исходишних) финитних допусних клауза. Будући да су у сложену реченицу уведене зависним допусним везницима, а да су допусни као зависни само везници зависних реченица, синтаксички се искључује свака могућност подвођења овог типа конструкција под координацијске (напоредне) конструкције.

цима: Ако знамо ко смо, знамо своје презиме, *ма колико мали*, јаки смо. (Вечерње новости, 10. 1. 2022, 3).

⁸ Исти дио именског предиката кад су у питању полукондензоване допусне клаузе, а исти предикат кад су у питању депредикатизоване допусне клаузе које нису полукондензоване.

2. БУДУЋИ + ПРИДЈЕВ / ИМЕНИЦА

Будући ризичније у погледу укривања, даће јаранство бивало је скупоченије од ноћнога (Тохољ, 144); Доцније ће, *будући* *отврднути* *нежења*, и Видан у искушенике, напослед у калуђере ријечке. (Тохољ, 138); *Будући* *лингвиста*, био сам заинтересован како му је то успело. (Политика, 2. 4. 2021, 13: Данко Шипка); *Будући* *често* *вишезначни*, а поготово у почетним стадијумима развоја хипотаксе, везници као релацијске речи првенствено сигнализују тип синтаксичког односа међу реченичним компонентама. (Павловић 2013: 305); *Будући* *одличан* *познвалац* *људске* *таштине*, Кинугаса не пропушта прилику да на самом крају филма убедљиво поентира. (Политика, 21. 5. 2022, КУН, 10); Дотична особа, *будући* *непостојећа* *по* *било* *ком* *за* *изборну* *кампању* *битном* *параметру*; није била прва на листи кандидата за одборнике. (Данас, 21. 6. 2022, 21); Домовина, *будући* *велика* *и* *без* *срца*, свака, па и наша, то и не чује, не види (Ковачевић 1988, 159; М. Булатовић); ... ваше потенције које су у основи, *будући* *неограничене*, *деструктивне* (Ковачевић 1988, 159; Б. Јовановић, 110); *Будући* *без* *икаквог* *пословног* *оријентира* *и* *смисла*, Бондарко је готово цео износ прокоцкао, пролуповао, раздао (Ковачевић 1988: М. Булатовић, 22/23) итд.

Од свих полукоондензованих зависних клауза најтеже је одредити да ли су клаузе или реченични чланови без статуса клаузе узрочне синтаксичке конструкције с лексемом *будући*. Синтаксички статус цијеле конструкције *будући+придјев* или *именица* заправо зависи од граматичког статуса саме лексеме *будући*, прије свега од тога да ли је та лексема везник, дио везника или пак само копулативни глагол *бити* у облику глаголског прилога садашњег. М. Стевановић ове неглаголске структуре с *будући* разматра у оквиру узрочних реченица с везником *будући да*, једино констатујући да се те реченице често јављају „у облику само првог дела без везника *да* у случајевима реченица без глаголског дела предиката” (Стевановић 1979: 891), из чега проистиче да ове структуре он сматра безглаголским непотпуним реченицама, а лексему *будући* скраћеним везником *будући да*. А. Мусић у раду о везнику *будући да* каже „као партицип глагола *бити* употребљава се *будући* испрва само тако, да у споредној реченици, у којој предикат чини именица или придјев или партицип претерита акт. II или партицип претерита пасива с копулом, замјењује копулу”, као нпр.: *Ти будући човјек чиниш тебе самога бога*. (Н. Рађина) (Мусић 1931: 173). Како се види, Мусић дату конструкцију с копулативним партиципским *бити* сматра „споредном реченицом”. Мусић, такође, показује да „у народним умотворинама не долази ни партицип *будући* уопће, па ни везник *будући да*”, али да се *будући* у језику старијих писаца јавља и као прави узрочни везник, на мјесту данашњег везника *будући да*, у примјерима „који су врло ријетки” с глаголским предикатом, као нпр.: *Не би се ти зачудио у оваком случају томе слепцу, будући он ни зраке ни доброће бисера не види?* (Ј. Рајић) (Мусић 1931: 176). Мусић, дакле, констатује да је *будући* у функцији копуле најобичније у „споредним реченицама” с именицом или придјевом као предикативом, док је риједак у споредним реченицама с глаголским предикатом.

А и у данашњем српском књижевном језику управо је такво стање, што потврђују и рјечници, гдје се *будући* не сматра копулом него простим везником.

Тако нпр. *Речник српског језика* под одредницом *будући* наводи: „везн. (обично с везником „да“) *пошто, јер, зато што*” (2007: 119). „Обично” значи најчешће, а не искључиво, тако да рјечничка дефиниција не искључује везничку употребу *будући* без „да”, него само констатује да је тај везник „обичнији” са „да”. Наш корпус показује да се *будући* у савременом српском језику, баш као што је Мусић и за стари језик констатовао, ријетко јавља у финитним клаузама, и то првенствено као идиолектизам, тј. као стилска одлика појединих аутора, што потврђују и сљедећи примјери:

Срамотно или не, *будући* ме спорови са пургарима уопће нису занимали, и сам сам се упустио у потрагу за гласинама. (Кекановић, 144); *Будући* сам прехлађен а био ред да ја идем код Матије, дошао је Матија код мене у 18ч. (Политика, 16. 5. 2022, 21: Милован Ђилас); Али и у таквој „свеобухватној концепцији” многе ствари измичу контроли; рецимо што (у)радити с великим писцем Ивом Андрићем, камо га смјестити, *будући* овај наш нобеловац измиче свим стереотипима. (Данас, 19–20. 2. 2022, Недеља, III: Јарослав Пецник); ...сада у поновљеном хрватском пријеводу збирку тих текстова можемо ишчитавати у новом кључу, *будући* се могу схватити као својеврстан увод у њено [Славенке Дракулић] ново дјело. (Данас, 5–6. 3. 2022, Недеља, X: Јарослав Пецник); У РХ се о „Меморандуму” хрватских академика почело интензивније говорити тек након реакција које су (првенствено) стигле из Србије, што је и разумљиво, *будући* се највећи дио текста бави, *благо* речено актуелном, сложеним и повијешћу оптерећеним хрватско-српским односима. (Данас, 4–5. 6. 2022, Недеља, II: Јарослав Пецник); *Будући* се не поштује поступак, самим тиме ни суђење неће бити поштено. (Данас, 1–2. 10. 2022, Недеља, III: Јарослав Пецник) итд.

Док су конструкције с оваквим стилски маркираним везничким *будући*, замјењивим са *будући* да, неспорно зависне узрочне клаузе, клаузални статус напријед наведених полукондензованих конструкција са *будући* у најмању руку је споран. У монографији о узрочном семантичком пољу ми смо те конструкције с *будући* одредили „као prelazni tip između klauze i predikatskog apozitiva” (Ковачевић 1988: 77). Х. Булић експлицитно конструкцијама овога типа с *будући* одриче статус клауза, сматрајући их искључиво чланом просте реченице. Јер, у тим конструкцијама „*leksičko jezgro* nije glagol, već riječ neke druge vrste, naprimjer, *Budući pametan i mlad, brzo je postigao uspjeh*. Међутим, ако се у таквим примјерима глаголски прилог *budući* хоће допунити глаголом у личном глаголском облику, то implicira промјену броја предиката, а тиме и промјену броја клауза. У претходном примјеру (*Budući pametan i mlad, brzo je postigao uspjeh*) то би подразумевало и промјену статуса реченице – од просте би постала сложена” (Булић 2021: 202). Ј. Крсник такође сматра да дате конструкције потпадају под секундарне предикате⁹, с тим да „да су конструкције са секундарним предикатима

⁹„Glede rasprave o tomu pripadaju li situacijska sidra i restriktori kategoriji sekundarnih predikata ili bi se, osobito tzv. jaki adjunkti, trebali tumačiti kao elementi kondenzirane odjelite surečnice, naš je stav da je svakako riječ o sekundarnim predikatima. Štoviše, situacijska sidra i restriktore shvaćamo kao deskriptive u širem smislu. Niti jedan od argumenata u korist odjelitosti okolnosnih predikata nije se pokazao osobito uvjerljivim” (Крсник 2021: 243).

karakteristične po tome što čine jednu jednostavnu rečenicu s dvama predikatnim elementima koji *ne čine* složeni predikat” (Крсник 2021: 36).

У прилог тврдњи да су овакве конструкције предикатски апозитиви као секундарни неморфологизирани предикати могу се навести бар три критеријума: 1. да *будући* у оваквим конструкцијама задржава статус копулативне партиципске форме, јасно је већ по томе што уза њ није могуће употријебити неглаголски предикат с копулом, него само предикатив, уп.: *Будући лингвиста, био сам заинтересован како му је то успело.* → **Будући сам лингвиста, био сам заинтересован како му је то успело*; 2) да овакво *будући* задржава особине копулативног глагола, види се по томе, што је за разлику од везника, подложно негирању, као нпр.: *То је било место које је, **не будући** ни Небо ни Пакао, изгледа, одговарало, отприлике, оном региону који је одређен да буде досуђен онима који су одређени да ту припреме своју будућу кандидатуру за Небо.* (Политика, 16. 6. 2022, 21); 3) да *будући* у оваквим конструкцијама није прави везник, показатељ је и чињеница да не мора, као сви везници, доћи на почетку конструкције, него може бити и на њеном крају, као нпр.: *Милош, у његовим рукама **будући**, није могао ништа друго рећи него: „Добро, честити пашо, да идемо а кажемо народу да престане од боја, и да гледамо да се купи оружје”* (Вук 2005: 240).

Сви ти критеријуми, чак и кад се овакво *будући* третира као скраћено *будући да*, показују да полукодензоване конструкције *будући+придјев* или *именица* не треба сматрати безглаголским клаузама, него усложњеним предикатским апозитивом као дијелом монопредикатске јединице – клаузе или реченице. Такво одређење подржава и чињеница да статус клаузе нема у српском језику ниједна конструкција структурисана са (првим) дијелом сложеног везника, чему су потврда и конструкције са лексемама *као* и *него*, о којима у наставку говоримо.

3. КАО + ИМЕНИЦА / ПРИДЈЕВ

Као и *све особе рођене у знаку Шкорпије*, и Чарлс оставља утисак који није лако прозрети ни докучити. (Политика, 4. 11. 2022, 34); Србија ће *као слободна држава* наставити да води самосталну политику. (Политика, 7. 7. 2022, 6); *Као шофер*, Брижитка не пије. (Тохољ, 305); Ми *као мали народ* тражимо помоћ од неке метрополе. (Данас, 27–28. 8. 2022, Недеља, VI); *Као најстарији*, Исус је постао глава породице када је Јосиф умро (Вечерње новости, 16. 1. 2007, 25); Апелациони суд у Београду одбацио је *као неосноване* жалбе бранилаца четири хрватска официра. (Данас, 23. 8. 2022, 7); ДС очекује да ће, *као најјача странка демократског блока*, имати мандатар за састављање владе (Блиц, 23. 1. 2007, 4); Борка Вучић, *као најстарији посланик*, председава Скупштином Србије. (Вечерње новости, 25. 2. 2007, 2); За председника Скупштине, *као најстарију*, изабраше Председникову покојну мајку. (Блиц, 17. 3. 2007, 11); ...ово писмо не пишем теби већ својој мајци, која га *као неписмена* не може прочитати, па те зато молим да ти то гласно пред њом учиниш. (Пајић, 19); Он је, *као патриота*, желео искрено да помогне Србији (Политика, 13. 1. 2007, 10); Сматрао је да му је то, *као руководиоцу мреже*, и обавеза. (Вечерње новости, 7. 12. 2006, 31); *Као историчар*, знам да нема смисла упоређивати

њихове уредничке године и моје. (Данас, 9. 6. 2022, Дан25, III); Она, рецимо то овако, под утицајем искуства свог Суперега, стеченог у Америци, *као* *врсна ипијунка и слободна грађанка*, одбацује ауторитарни налог који јој је у Русији усађен у Ид. (Данас, 25. 3. 2022, 22); Моја одговорност је да, *као председница*, покажем шта ми значи моја домовина Мађарска. (Данас, 17. 5. 2022, 11); Зато сам, *као лукави самопроглашени лаки писац*, измислио читаву арспоетику која ме је штитила. (Политика, 8. 6. 2022, 20; Момо Капор); Трговци, *као најважнији привредници у то доба*, уживали су посебну благонаклоност „Законика” (Политика, 16. 7. 2022, КУН, 3); Ви се, *као правник*, позивате на право, законе и правду, на логику, на схватање укупне ситуације. (Печат, 16. 12. 2011, 56); *Као редитељ*, посматрам то кроз филмове. (Данас, 26–27. 3. 2022, 7); Дачић сваки дан *као председник* Народне скупштине прима стране амбасадоре. (Политика, 14. 4. 2022, 6); Увек настојим да будем објективан у прогнозама, али *као навијач Партизана* нормално да бих волео да црно-бели славе на терену Црвене звезде. (Вечерње новости, 16. 4. 2022, 39); Од њених савременика могло се сазнати да је, *као богата и племенита жена*, здушно помагала сиротињу. (Политика, 23. 8. 2022, 20); Током живота свог оца Милоша, Перка му је, *као добра кћи*, из разних европских градова писала писма. (Политика, 23. 8. 2022, 20); итд.

Сама ријеч *као* је и категоријално и функционално разнообразна. У литератури постоје не мала размимоилажења у одређењу њеног статуса, како категоријалног, тј. којој врсти ријечи припада, тако и функционалног и семантичког (уп.: Петровић 1976: 49–65; Прањковић 2013: 212–219; Николић 2017: 102–121; Јовановић 2020, 79–94; Крсник 2021: 124–165). Међу различитим функцијама конструкција с ријечју *као* већина аутора констатује да те конструкције, баш као и претходно анализирани с ријечју *будући*, могу бити предикатски апозитиви (в. нпр. Николић 2017: 105–108; Јовановић 2020: 89–90; Крсник 2021: 124–165). Критеријално је доказано да конструкције са *као* нису реченичне структуре. Ријеч *као* „сама нема конексиону, а ни везничку функцију, већ истиче привидност, нереалност садржаја конструкције у којој је употребљена”, а у везничку конструкцију улази кад је „праћена додатном везничком речју ’да’ или ’што’, што је јасно карактерише само као модификатора везничког значења” (Симић/Јовановић 2022: 1372). Друкчије речено, „*ријеч као* не може повезивати *surečenice*. *Kao* *subjunktor* *se* *ostvaruje* *samo* *kada* *biva* *dijelom* *višečlanog* *veznika*, *pri* *čemu* *je* *drugi* *element* *veznički*, *a* *riječ* *kao* *samo* *označava* *usporedbu*, *npr.* *kao* *što*, *kao* *da*, *kao* *kad*” (Крсник 2021: 151).

Између тих *као*-конструкција полукоондензацијске и кондензацијске су само оне у којима предикатски апозитив потиче од предикатива из еквивалентне реченичне структуре с чијим субјектом или објектом дијели исти субјекат. А то су оне којима се именицом или придјевом означава „својство, или звање” (Николић 2017: 105), односно „улога или функција референта” (Крсник 2021: 70), који се схватају као разлози-предодређивачи радње означене предикатом.

Подлога значења ових *као*-конструкција у функцији предикатског апозитива без сумње је специфична поредбеност. Наиме, у овим случајевима предикатски апозитиви у форми *као+именица* или *придјев* „*podrazumijevaju* *rečenično* *uobičajeno* *deduktivno* *kategoričkog* *silogizma*, *pri* *čemu* *se* *u* *rečenici* *navode* *svi* *razlikovni* *uz* *brisanje* *svih* *podudarnih* *elemenata* *triju* *premissa* *silogizma*.”

Tako predikatski apozitiv reprezentuje veliki termin, koji je subjekat više i predikat srednje premise, dok subjekat rečenice reprezentuje subjekat srednje premise i konkluzije, a predikat rečenice odražava predikat velike premisa i konkluzije [tako npr. u podlozi značenja rečenice *Као навијач Партизана нормално да бих волео да црно-бели славе на терену Црвене звезде* стоји силогизам: 1) *Сваки навијач Партизана воли да црно-бели славе на терену Црвене звезде*. 2) *Ја сам навијач Партизана*. 3. Дакле, *ја волим да црно-бели славе на терену Црвене звезде*]. Tako se argumentacija svodi na silogističku: da ono što важи за опште важи и за pojedinačno. U pitanju je dakle logička supsumcija egzemplara pod rod ili vrstu. (...) Ukoliko je uz *као* upotrijebljena imenica, она по правилу обилježava vrstu или rod čija je karakterna osobina izražena predikatom, a ukoliko uz *као* ... dolazi pridjev, он је u pravilu objedinjavajući (invarijantni) element vrste, tako da i taj pridjev reprezentuje vrstu. U svim su slučajevima *као* i *будући* supstituentni, s tim da *као* jače potrtava (zbog svog poredbenog karakera) silogističku podlogu argumentacije, pa se vjerovatno zato uza nj (a ne uz *будући*) upotrebljava imenice za rod ili vrstu” (Ковачевић 1988: 156–157). Силогистичко узрочно-последично значење закључивања које репрезентују ове *као*-конструкције предикатског апозитива може се дефинисати на следећи начин: *Као што свако са особином или звањем означеним именицом или придјевом дјелује онако како је означено предикатом реченице, тако дјелује и агенс у субјекту, будући да и он има дату особину или звање*. Нпр.: *Као најстарији*, Исус је постао глава породице ← *Као што свако ко је најстарији постаје глава породице*, и Исус је, будући најстарији, постао глава породице; *Србија као слободна држава* водиће самосталну политику ← *Као што свака слободна држава води самосталну политику*, и Србија, будући слободна држава, водиће самосталну политику. Овако представљено значење заправо је значење логичке импликације између садржаја предикатског апозитива и реализације радње или стања предиката, које се може представити условном и/или узрочном сложеном реченицом: *Ако /Зато што је неко најстарији, он постаје глава породице; Ако/ Зато што је нека држава слободна, она води независну политику*. На тај начин може се представити значење сваке од наведених реченица са *као*-конструкцијом као предикатским апозитивом.¹⁰

Све наведено показује да се овакве *као*-конструкције могу сматрати полукодензованим структурама чије су исходиште *као што* реченице које одражавају дедуктивни категорички силогизам, са значењском подлогом логичкосемантичког односа импликације. Управо због тога је у свим наведеним

¹⁰ Што не значи да *као*-конструкција наведене лексичке структуре мора увијек имати узрочно значење. То значење је најчешће, али у одређеним лексичкосемантичким међуодносима то може бити нпр. и концесивно значење, као нпр.: Највеће чудо овосезонске клупске кошарке на Старом континенту је *као [=иако] потпуни аутсајдер* дошло до прилике да освајањем трофеја догодине игра Евролигу (Вечерње новости, 4. 5. 2022, 29).

конструкцијама ријеч *као* могуће, без бојазни од промјене значења, замијенити ријечју *будући*.

За разлику од наведених поредбено-узрочних *као*-конструкција које се могу сматрати полукондизаторима у функцији предикатског апозитива, наредне *као*-конструкције с временским значењем не могу се сматрати предикатским полукондензаторским апозитивима, него предикатским кондензаторским апозитивима. Наиме, *као* у њиховом саставу није дио поредбеног *као што* или *као да* везника, тако да се као њихова исходишна (дубинска) структура не може реконструисати поредбена клауза. Њихов реченични еквивалент нису, дакле, поредбене, него су то временске *док*-клаузе, што се види и по реконструисаним клаузалним структурама коју дајемо у загради са стрелицом:

Као дечак [← *Док је био дечак*] Ђорђе је трпео патње поробљених. (Политика, 26. 7. 2022, 23); Како сте *као дете* [← *Док сте били дете*] прослављали 1. мај? (Вечерње новости, 30. 4. – 2. 5. 2022, 39); *Као младић* [← *Док је био младић*], Сретеновић је имао кратку фудбалску каријеру. (Вечерње новости, 29. 4. 2022, 29); Још *као младић* [← *док је био младић*] учествовао је на општем распису једног пештанског удружења. (Тохољ, 239); Сретен Поповић тада је *као старији ђак* [← *док је био старији ђак*] путовао у Беч. (Политика, 23. 8. 2022, 20); Почео је да пише *још као основац* [← *још док је био основац*]. (Политика, 24. 8. 2022, 22); Још *као дете* [← *Док је била дете*] учествовала је у разним представама и мјузиклама. (Политика, 7. 6. 2022, 32); и сл.

Ове *као*-конструкције, како се види, као дубински еквивалент немају поредбене него временске зависне клаузе. Њихово *као* не потиче од сложеног поредбеног везника *као што* или *као да*, него се тумачи као „неглаголска копула” (Крсник 2021: 154, 226). А конструкција са „неглаголском копулом *као*” синонимна је са „дескриптивним инструменталом” (Крсник 2021: 220), или, „инструменталом основне карактеристике”, како га назива М. Ивић (1954: 134). И таквим инструменталном и синонимном *као*-конструкцијом „precizira se stadij života referenta subjekta u kojem se odvila glagolska radnja. Utoliko se podudaraju s uobičajenim vremenskim surečenicama u koje se mogu i preoblikovati” (Крсник 2021: 226) Међутим, дескриптивни инструментал – типа *Дјечаком је играо фудбал*; *Дјевојком је почела да долази код нас*; *Дјететом је учествовала у мјузиклама* – данас је „gotovo u cijelosti istisnut konstrukcijom s neglagolskom kopulom *као*” (Крсник 2021: 220).

4. НЕГО /НО + ИМЕНИЦА / ПРИДЈЕВ

Одмеривши крхку хумску кобилу, одвојену пречкама и запуштеном, Ормају одмах бејаше јасно како је кљусе садашњем власнику више терет *но потреба*. (Тохољ, 242); Моравица је више канализација *него река* (Данас, 12. 8. 2022, 14–15: наслов); Он [Скерлић] је био фантастичан, пре *но сентименталан*; епикурејац пре *но спиритуалист*. (Политика, 10. 6. 2022, 14); Он је био бољи пријатељ *но син или супруг, или чак отац*. (Политика, 13. 6. 2022, 20); Стока му је некад била посао, данас му је више навика *него зарада*. (Блиц, 17. 7. 2022, 12); Њима је више до што скоријег завршетка рата *него до кажењавања Путина*. (Политика, 22. 7. 2022, 14); Џек је више на путу *него код куће*. (Поли-

тика, 26. 7. 2022, 32); Мицкјевичев текст је, наиме, више сугестиван *него експликативан* (Ковачевић 2003, 19: С. Кољевић); Њихова побуна је више интелектуална и вербална *него мисаона и конкретна*. (Ковачевић 2003, 19: В. Калезић); Само му је на том коњу орма била сељачка, више пртена *него кожна*. (Ковачевић 2003, 19: И. Андрић) итд.

Уколико, као у напријед наведеним примјерима, уз *него* или *но* долази именица и придјев која је предикатив у исходишној (дубинској) клаузи чији је субјекат подударан са субјектом главне клаузе – онда су такве *него/но*-конструкције полукондензоване клаузе. То су, у ствари, конструкције настале у процесу полукондензације исходишне (дубинске) поредбене диферентивне клаузе с везником *него што*, и то тако што је сложени диферентивни поредбени везник (*него што*) сведен на први дио (*него*), а именски предикат на предикатив: Моравица је више канализација *него (што је) река*; Он је био фантастичан, пре *но (што је био) сентименталан*.

У реченици с полукондензованом *н(ег)о*-конструкцијом исти се субјекат карактерише најмање двјема особинама, при чему је једна израженија од друге, с тим да је навођење диферентивне *н(ег)о*-конструкције предодређено употребељеним компаративним обликом неког придјева уз именски предикат реченице.¹¹ Тај компаративни облик захтијева навођење најмање двије у различитим степенима присутне особине исказане предикативима, прву у неглаголском предикату с копулативним глаголом, а другу као кондензатор именског предиката.

Што се пак синтаксичког статуса ових полукондензованих *него*-конструкција тиче, он је идентичан стаусу *као*-конструкција, јер диферентивно поредбена ријеч *него* не може повезивати клаузе, па сљедствено не може сама бити везник поредбених зависних клауза. Она своју везничку функцију остварује само у саставу сложеног поредбеног диферентивног везника *него што* или *него да*.

И прије него што дамо закључни сажетак истраживања, потребно је расвијетлити саоднос депредикатизације и полукондензација, будући да се оба та поступка темеље на елипси. И депредикатизоване и полукондензоване номиналне структуре које у свом саставу имају моноксички зависни допусни везник (*иако, мада, премда* и *макар*) или први дио сложеног поредбеног везника (*као* и *него*) настале су у процесу елипсе најмање предиката зависне клаузе. Полукондензацији су притом подложне само моносубјекатске сложене реченице, тј. реченице с истим субјектом надређене и зависне клаузе, са неглаголским предикатом зависне клаузе. При полукондензацији се при том редукује субјекат зависне клаузе и (семи)копулативни глагол зависне клаузе,

¹¹ Ове реченице најчешће одражавају структуру перифрастичког компаратива типа: „*више/мање + позитив придјева/прилога + него + позитив другог придјева/прилога*” (Ковачевић 2013: 19–20).

а код зависних клауза уведених сложеним везницима редукује се и други дио везника, тако да у резултату полукоондензације добијамо номиналну конструкцију састављену од зависног монолексичког везника или првог дијела сложеног (дволексичког) везника и предикатива, као нпр.: *Иако пензионисан* [← *Иако је пензионисан*], он и даље ради; Будући лингвиста [← *Будући да је био лингвиста*], интересовало га је поријекло тих назива; Ви се, као правник [← *као што је својствено правнику*], позивате на право; Текст је више сугестиван него експликативан [← *него што је експликативан*] и сл.

Ако елиптирана реченица није монособјекатска, ако предикат зависне клаузе није неглаголски, ако неелиптирани дио зависне клаузе није њен предикатив него неки други реченични члан, онда елиптичка номинална структура није полукоондензацијска него само депредикатизацијска. Односно, у питању је неполукоондензацијска елипса, што бјелодано показују сљедећи примјери, у којима у загради са стрелицом екслицирамо елиптирани дио зависне клаузе:

Временом су се геноциди умножавали, *мада* [← *се нису умножавали*] *никада у размерама година Шоа* како Јевреји називају Холокауст и ликвидацију шест милиона људи. (Политика, 12. 8. 2022, 14); Сличну претњу, *иако* [← *је понавља/изриче*] *далеко блажим тоном*, понавља ових дана Дмитриј Песков. (Политика, 13. 4. 2022, 13); Једва и да је свануло, а многи су се, *иако* [← *су се ишњавали*] *веома опрезно*, ишњавали на лицу. (Политика, 19. 2. 2017, 24); *Иако* [← *је споменуо*] *тек пред крај реченице о приоритетима своје владавине*, председник је ипак споменуо и рад („рад, рад, рад“) као темељ друштвеног и економског напретка. (Данас, 6. 6. 2022, 13); Јурњава се наставила, *премда* [← *се наставила*] *нешто спорије*. (Кубурић Мацура 2021, 120: Живковић, 34); И ћирилица се користи при изради нових писама, *премда* [← *се користи*] *знатно мање него латиница*. (Кубурић Мацура 2021, 120: Бугарски, 104); *Иако* [← *ће је прихватити*] *невољно*, они ће је ипак прихватити. (Кубурић Мацура 2021, 120: Забавник, 41); Радикална странка, којој су професори требали као агитатори по паланкама, морала је да им учини по вољи, и тако је њихов закон, *иако* [← *је прошао*] *с натегом*, прошао кроз народно представништво (Симић/Јовановић 2002, 442: Слободан Јовановић); Промоцијом толеранције постиже се више *него* [← *што се постиже*] *таблоидизацијом насиља* (Политика, 18. 11. 2022, 7: наслов); Можда су се више уморили у загревању *него* [← *што су се уморили*] *на утакмици*. (Политика, 26. 6. 2022, 17); Партнер вас више воли *него* [← *што што волите*] *ви њега*. (Вечерње новости, 1. 7. 2022, 28); Цео играчки век Саша Илић бежао је од медија *као* [← *што је бежао*] *ђаво од крста*. (Данас, 13. 4. 2022, 13); Репрезентацију Шведске респектујемо *као* [← *што респектујемо*] *и сваког другог противника*. (Политика, 9. 6. 2022, 17); Фрижидери су напуњени *као* [← *што су напуњени*] *за славске дане*. (Политика, 24. 11. 2022, 32); Држи пушку *као* [← *што држи*] *вилу за ђубре* (Петровић 1976, 59: Михаило Лалић); ...птице лете по тим живим сводовима *као* [← *што лете по*] *напуштеним терђавама*. (Политика, 20. 3. 2022, 23); Овде нас третирају *као дошљаке* [← *што што третирају дошљаке*]. (Политика, 17. 4. 2022, 23); и сл.

За неке депредикатизацијом добијене конструкције *као+именица* или *придев* у литератури је већ уочено (Петровић 1976: 57; Николић 2017: 110) да могу бити резултат елипсе *као што* тако и *као да* зависне поредбене клаузе, што експлицитно потврђују сљедећи примјери:

Позорница је бела као снег [← као што је бео снег / као да је снег] и глатка као стакло [← као што је глатко стакло / као да је стакло]. (Петровић 1976, 63: Милош Црњански); Син ти је крупан као Краљевић Марко [← као што је крупан Краљевић Марко / као да је Краљевић Марко] (Петровић 1976, 63: Добрица Ћосић); Изашао је нечујан као сена [← као што је нечујна сена / као да је сена] (Петровић 1976, 63: Десанка Максимовић); А сад, ето, ти црвени гардисти пролазе крај њега, као већ стари познаници [← као што пролазе стари познаници/ као да су стари познаници] (Петровић 1976, 57: Иво Андрић); Жена се, од те реченице, осећа, као стрелом погођена [← као што се осећа жена стрелом погођена / као да је стрелом погођена] (Петровић 1976, 58: Милош Црњански); Само је мати као луда [← као што понавља луда жена/ као да је луда] понављала у себи: „Лепота је болест” (Николић 2017, 110: Милорад Павић); Дробац је ишао за вама као опчињен [← као што иде неко опчињен / као да је опчињен]. (Николић 2017, 110: Љубодраг Симовић); Пламен уљанице залеприша по штали као преплашена буљина [← као што залеприша преплашена буљина/ као да је преплашена буљина] (Николић 2017, 109: Данило Киш); Црвени су гроздови висили над његовом главом као минђуше [← као што висе минђуше/ као да су минђуше] (Николић 2017, 109: Данило Киш); ...а он је, јаој, плакао као мало дете [← као што плаче мало дете/ као да је мало дете] (Николић 2017, 108: Данило Киш); итд.

Као што се види, именица или придев уз ријеч *као* могу се интерпретирати и као еквивалент граматичког субјекта или као еквивалент предикатива из елидираних зависних клауза. Уколико се тумаче као субјекти, онда такве конструкције по два критеријума не припадају полукондензацијским: неподударне су са субјектом реченице, а предикат им није копулативни него је по правилу подударан с нередукованим предикатом реченице. Такав неполукондензацијски статус имају конструкције којима је исходишна клауза реална поредбена клауза с везником *као што*. Уколико се за исходишну клаузу тих конструкција узме иреална поредбена клауза с везником *као да* – онда је елидирана *као*-конструкција полукондензацијска конструкција, јер је настала у процесу елидирања копулативног глагола из неглаголског предиката чији је субјекат подударан са субјектом надређене клаузе.

Из тога се, међутим, као исправан не може извести закључак да све елидираних зависних клауза са сложеним везницима који у свом саставу имају *да* за резултат имају полукондензацијске номиналне конструкције. Истина је да су од зависних клауза са сложеним везницима у српском језику полукондензацијски подложне само оне с поредбеним везницима *као што*, *као да* и *него што*, али то не значи да су те клаузе једине које се могу депредикативизовати. То потврђују ексцептивне номиналне конструкције *осим+именица* и *умјесто+именица*, које су настале у процесу елиптирања зависних ексцептивних клауза с везницима *осим да/што* и *умјесто да/што*, чему су експлицитна потврда и сљедећи примјери:

Уместо на пловак [← *Уместо да пецају на пловак*], пецају на магнет (Политика, 24. 6. 2022, 15: наслов); *И уместо на штаке* [← *И уместо да се наслањаш на штаке*], наслањаш се на Христа (Политика, 4. 6. 2022, КУН, 3: Коста Косовац); *Уместо добар дан* [← *Уместо да каже добар дан*], он каже живела Србија. (Данас, 9. 6. 2022, 5); *Осим*

о мандатару [← Осим што се говори о мандатару], говори се о могућим кадровским решењима и потенцијалним министрима. (Политика, 10. 8. 2022, 5); Осим за соларне панеле [← Осим што се очекује за соларне панеле], очекује се субвенција за замену столарије. (Политика, 27. 5. 2022, 14); Осим на кашњења [← Осим што се жале на кашњења], грађани се жале и на изостанак климатизације у аутобусима. (Вечерње новости, 26. 5. 2022, 19); итд.

Ако се зна да полукондензацији нису подложни зависне реченице са сложеним ексцептивним (увијек сложеним) зависним везницима, наведени примјери бјелодано показују да је депредикатизација шира од полукондензације, тј. да свака полукондензација јесте депредикатизација, али да свака депредикатизација није полукондензација.

ЗАКЉУЧАК

Полукондензација зависних клауза представља превођење зависне везничке финитне клаузе у нефинитну конструкцију у којој је задржан везник или дио везника зависне клаузе и предикатив као еквивалент именског предиката из финитне клаузе.

Ако је при полукондензацији задржан цијели везник, полукондензоване структуре и даље остају клаузе, док у случајевима „половљења” сложеног везника полукондензоване структуре постају непредикатски реченични члан најчешће са сатусом предикатског апозитива. Статус предикатског апозитива немају само полукондензоване *него*-конструкције јер су оне нужне поредбени допунски комплементи компаративне ријечи у структури реченице.

Да је полукондензација у ствари кондензација застала на пола пута, потврђују сви типови допусних, узрочних и поредбено-узрочних полукондензатора, јер се у свима њима укидањем везника или дијела везника полукондензатори изражени придјевом или именичком синтагмом по правилу могу превести у праве (невезничке) кондензаторе (уп.: ...јер је, *иако* *к* њаст, савладао умијеће брушења мачева → ...јер је, *к* њаст, савладао умијеће брушења мачева; *Будући* одличан познавалац људске таштине, Кинугаса не пропушта прилику да на самом крају филма убедљиво поентира → *Одличан познавалац људске таштине*, Кинугаса не пропушта прилику да на самом крају филма убедљиво поентира; ...ово писмо не пишем теби већ својој мајци, која га *као* *неписмена* не може прочитати → ...ово писмо не пишем теби већ својој мајци, која га *неписмена* не може прочитати. Ако је уз везник или дио везника предикативна именица употријебљена без додатака, полукондензација се не може продужити на кондензацију, тј. полукондензација остаје посљедњи степен кондензације, као нпр.: *Иако* човек, није се понашао као човек → **Човек*, није се понашао као човек; *Будући* лингвиста, био сам заинтересован за то → **Лингвиста*, био сам заинтересован за то; *Као* редитељ, посматрам то кроз филмове →

**Редитељ*, посматрам то кроз филмове. Могућност превођења полукондензованих у кондензоване конструкције изостаје и код поредбених диферентивних *него*-конструкција, будући да су оне у тој форми нужне допуне компаративном облику придјева или прилога, а не предикатски апозитиви, уп.: Он је био бољи пријатељ *но син или супруг* → Он је био бољи пријатељ **син или супруг*; Орма је више пртена *него кожна* → Орма је више пртена **кожна*.

Полукондензација се с обзиром на то да ли се остварује са зависним везником или само са првим дијелом сложеног зависног везника може подијелити на: а) „везничку”, и б) „полувезничку”.

Везничка полукондензација у српском језику је остварљива само са једним и формалним и семантичким типом везника: допусним монолексичким везницима *иако, мада, премда* и *макар*. Будући да су зависни везници зависни само по томе што су везници зависних клауза (али не и везници чланова просте реченице) – сви везнички полукондензатори су зависне клаузе, и то безглаголске зависне клаузе (као структурно стилска варијација финитних допусних клауза). Исходиште везничкој кондензацији су, дакле, само допусне реченице са монолексичким (синхроно, дакле, простим) везницима. Ниједан други семантички тип зависних реченице није подложен везничкој полукондензацији, што значи да нема полукондензатора са простим везницима недопусног семантичког типа (нпр. временских, условних, узрочних и сл.). Разлог зашто само синхроно монолексички допусни везници учествују у полукондензацији очито треба тржити у томе што се они у цјелини (*макар*) или њихове „префиксалне” компоненте (*и, ма* и *прем*) јављају или су се у прошлости (*прем*) јављале и као интензификатори синтаксема и синтагми (в. Јањушевић Оливери 2018: 57, 148, 165).

Полувезнички полукондензатори настају само од зависних реченица са сложеним везницима, и то не свих, него само од узрочних с везником *будући да*, поредбено еквативних с везником *као што* и *као да*, и поредбено диферентивних с везником *него што*. Ниједан други тип зависних реченица творен са десетинама сложених везника (в. Ђуркин 2018) не подлијеже полукондензацији. Будући да њихова „везничка компонента” није потпуни везник зависне клаузе (не може сама уводити зависну клаузу у сложену), полувезнички полукондензатори, за разлику од везничких, нису клаузе – него неклаузални реченични чланови, и то предикатски апозитиви (са *будући* и *као*) и поредбена допуна (са *него*).

Кад се посматрају као прелазна форма од клаузе ка реченичном члану, онда се и из перспективе форми и семантике зависних клауза, и из перспективе семантике предикатских апозитива може закључити – да полукондензоване структуре захватају мањи дио семантичких и формалних типова зависних клауза, али и семантички мањи дио значења изразив предикатским апози-

тивима као кондензованим структурама. То значи да се само код појединих семантичких типова или подтипова предикатских апозитива може остварити цијели кондензацијски пут: *зависна клауза* → *полукодензатор* → *кодензатор*. Много их више у реализацији прескаче међуфазу кондензације, тј. остварује се без полукондензацијске синтаксичке јединице. Само два типа свој кондензацијски процес завршава полукондензацијом, а то су конструкције диферентивног лексичког или синтагматског *него*-поређења, и конструкције еквативног *као*-поређења.

ИЗВОРИ

а) дјела из књижевности, есејистике и науке:

- Вук – Вук Стефановић Караџић, *Живот и обичаји народа српскога*, Београд: Политика, Народна књига, 2005.
- Кекановић – Драго Кекановић, *Приврженост*, Загреб: СКД „Просвјета”, 2021.
- Павловић – Слободан Павловић, *Узроци и механизми синтаксичких промена у српском језику*, Нови Сад, Сремски Карловци: Издавачка књи- жарница Зорана Стојановића, 2013.
- Пајић – Петар Пајић, *Приче*, Београд: Просвета, 1998.
- Селимовић – Меша Селимовић, *За и против Вука*, Београд: БИГЗ, 1987.
- Тохол – Мирослав Тохол, *Звона за Тројицу*, Београд: СКЗ, 2010.

б) публицистички стил – новине:

- Блиц – *Blic*, *dnevne novine iz Beograda*.
- Вечерње новости – *Вечерње новости*, *дневне новине из Београда*.
- Данас – *Danas*, *dnevne novine iz Beograda*.
- Печат – *Печат*, *седмичне новине из Београда*.
- Политика – *Политика*, *дневне новине из Београда*.

ЛИТЕРАТУРА

- Булић 2021: Halid Bulić, *Veznici u savremenom bosanskom jeziku*, Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Вујевић 2017: Вера Вујевић, *Елипса у српском и енглеском језику*, Београд: Јасен.

- Ђуркин 2018:** Веселина Ђуркин, *Сложени зависни везници у српском језику*, Београд: Јасен.
- Ивић 1954:** Милка Ивић, *Значења српскохрватског инструментала и њихов развој*, Београд: Научна књига.
- Јањушевић Оливери 2018:** Ана Јањушевић Оливери, *Интензификаторске партикуле у савременом српском језику*, Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини, Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.
- Јовановић 2020:** Александра Јовановић, О лексеми *као* из угла теорије прототипа, *Књижевност и језик*, LXVII/1, 79–94.
- Кверк и др. 1985:** Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech and Jan Svartvik, *A comprehensive grammar of the English language*. New York: Longman.
- Ковачевић 1988:** Miloš Kovačević, *Uzročno semantičko polje*, Sarajevo: Svjetlost.
- Ковачевић 2003:** Милош Ковачевић, Перифрастичка компарација у српском књижевном језику, *Граматичке и стилистичке теме*, Бањалука: Књижевна задруга, 9–45.
- Ковачевић 2015:** Милош Ковачевић, Педикатски апозитив без непосредне везе с предикатом, *О реченици и њеним члановима*, Београд: Јасен, 47–63.
- Крсник 2021:** Davor Krsnik, *Složeni i sekundarni predikati u hrvatskome jeziku na primjeru konstrukcija s predikatnim instrumentalom te s riječju kao*, doktorska disertacija odbranjena na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, 27. 4. 2021. <https://repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/ffzg%3A4130> (приступ: 9. 2. 2022.)
- Кубурић Мацура 2021:** Мијана Кубурић Мацура, *Категорија концесивности у савременом српском језику*, Бањалука: Филолошки факултет.
- Мусић 1931:** Аугуст Мусић, Будући да, *Јужнословенски филолог*, XI, 173–178.
- Николић 2017:** Милка Николић, *Поредбено-начинске конструкције у српском језику*, Крагујевац: ФИЛУМ.
- Петриликова 2013:** Jarmila Petrilikova, Dependent verbless clause: its structure, function and use, *Novitas-ROYAL (Research on Youth and Language)*, 7/1, Ankara, 55–63.

- Петровић 1976:** Владислава Петровић, О синтаксичким конструкцијама са простим и сложеним прилошким везником КАО, *Прилози проучавању језика*, 12, 47–65.
- Прањковић 2013:** Ivo Pranjković, Što je КАО, *Gramatička značenja*, Zagreb: Matica hrvatska, 212–219.
- Радовановић 1977:** Milorad Radovanović, Imenica u funkciji kondenzatora, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XX/1, 63–144.
- Речник 2007:** *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Симић/Јовановић 2002:** Радоје Симић, Јелена Јовановић, *Српска синтакса I–II*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Никшић: Филозофски факултет – Јасен, Подгорица: Црногорски универзитет.
- Стевановић 1979:** Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) II. Синтакса*, III неизмењено издање, Београд: Научна књига.

SEMI-CONDENSATION CONSTRUCTIONS IN THE SERBIAN LANGUAGE

Summary

The term *semi-condensation* itself, more than the phenomenon it names, is unknown not only to Serbian but also to linguists in general. In contrast to the widespread and almost universally accepted term „condensation of the sentence”, about the occurrence of semi-condensation, as a rule without terminological determination, in Serbian syntax one can only come across a few passing comments.

By semi-condensation of dependent clauses, we consider the translation of a dependent conjunctive finite clause into a non-finite construction in which the conjunction or part of the conjunction of the dependent clause and the predicate are retained as the equivalent of the nominal predicate from the finite clause.

The paper shows that semi-condensation, considering whether it is realized with a dependent conjunction or only with the first part of a complex dependent conjunction, is realized as: a) conjunction, and b) „semi-conjunction”. The conjunction is achievable only with subordinating concessive monolexical conjunctions *iako*, *mada*, *premda* i *makar* (*albeit*, *though*, *although* and *even though*). Semi-condensed conjunctive concessive structures, since dependent conjunctions are only conjunctions of dependent clauses, we consider to be verbless clauses. „Semi-conjunctive” semi-condensers arise only from dependent clauses with complex conjunctions, and not all of them, but only from causative clauses with the conjunction *будући да* (*since*), comparatively equivalent with the conjunction *као*

što (*as*), and comparatively differential with the conjunction *nego što* (*than*) – by these conjunctions being reduced to their first component: *budući, kao i nego* (*since, as well as and than*). Since their „conjunctive component” is not a complete conjunction of a dependent clause (it cannot itself introduce a dependent clause into a complex one), semi-conjunctive semi-condensers, unlike conjunctive ones, are not clauses – but non-clausal sentence members, namely predicate appositives (with *budući i kao – since and as*) and comparative complement (with *nego – than*).

Key words: condensation, semi-condensation, nominal predicate, predicate, predicate appositive, dependent clause, dependent concessive conjunctions, part of dependent conjunctions

Miloš M. Kovačević